THE ROLE OF SAINT NICODEMUS THE HAGIORITE IN REAFFIRMATION OF ORTHODOX SPIRITUALITY

Claudiu Cotan
Assoc., Prof., PhD., „Ovidius" University of Constanţa

Abstract:Out of all theologians of the eighteenth century, St. Nicodemus of the Holy Mountain was certainly one of the largest and certainly the most famous. Born in a period of profound social and cultural transformations due largely to the Enlightenment that was felt in the orthodox space, but not beeing the same with the clerical caractheristics wich described the European West, Nikodemus the Hagiorite managed to resurect spiritual tradition almost forgotten namely „hesychasm". Theological work that remains from this great writer entered the romanian space early, and in a number of recent translations were presented to romanian believers interested in recent years, undergoing a great spread. Nikodemos was not only a theologian of his time, but also a saint of all orthodox people. His theological work remains current and is an inspiration dogmatic and moral debates of our day.
Nicodemos the Athonite was a great theologian and teacher of the Orthodox Church, reviver of hesychasm, canonist, hagiologist, and writer of liturgical poetry. His life and works helped provide an experiential Orthodox response to contemporary Western Enlightenment culture.

Keywords:hesychasm, Church, Enlightenment, tradition, teacher, saint, writer

Sfîntul NicodimAghioritul a fost unul dinte cei mai importanţi lideri spirituali ai tradiţionalismului ortodox, care a readus în atenţia contemporanilor vechea literature teologică. Cunoscut pentru lucrările sale care au fost tipărite de numeroase ori în secolul al XIX-lea, Nicolae Kallivurtsis, numit în călugărie Nicodim, fiul lui Antonie şi al Anastasiei, s-a născut în 1748 (sau 1749) în insula Naxos, într-o familie evlavioasă. Mama sa s-a călugărit cu numele Agathi la Mănăstirea Sf. Ioan Gură de Aur. Numeroşi membri din familia sa, deşi se ocupau cu negustoria sau făceau parte din cei ce conduceau destinele comunităţilor elene din diferite localităţi, aveau şi preocupări literare. Nepotul său Petru Kallivurtsis s-a remarcat în cercetarea arheologică şi istorică, dar şi prin serioasele înclinaţii poetice. Nicodim şi-a făcut primele studii la şcoala din Naxos, unde a fost un elev silitor. De tînăr s-a arătat preocupat şi de viaţa bisericească. Dăruit cu o minte ascuţită, cu o inteligenţă sclipitoare şi cu o memorie creativă, i-a uimit pe cei care l-au cunoscut. Unul dintre foştii colegi de şcoală l-a numit într-o scrisoare „un miracol al acelor vremuri", spunînd despre tînărul Nicolae: „El pune în memorie tot ceea ce citeşte, nu numai tratate de filosofie, economie, medicină, astronomie şi strategie militară, dar şi vechii şi noii poeţi, precum şi istoricii greci şi latini şi, de asemenea, toate scrierile Sfinţilor Părinţi. El poate să citească o dată o carte şi să-i păstreze în minte conţinutul toată viaţa"[1]. Primele lecţii de scriere şi citire le-a primit de la un preot din Naxos, căruia îi dădea ajutor la săvîrşirea Sfîntei Liturghii. După aceea, a început învăţarea gramaticii sub îndrumarea arhimandritului Hrisantos, fratele neomartirului Cosma din Etolia[2]. În 1776, Hrisantos a fost numit director al Şcolii „Sfîntul Gheorghe", întemeiată de Nicolae Mavrogheni, după ce în 1770 fusese profesor la Marea Şcoală din Constantinopol.

[1] Theoklitos Dionisiatos, *Άγιος Νικόδιμος ο Αγιορείτες*, Atena, 1959, pp. 30-31.
[2] Claudiu Cotan, *Religious Education of the Youth According to the teaching of Saint Pious Neo-Martyr Cosma the Etolian*, în „Educaţia religioasă paradigmă a identităţii naţionale şi dimensiune a culturii europene", Edit. Risoprint, Cluj-Napoca, 2016, pp. 97-105.

BDD-A30478 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:05:35 UTC)

Cînd Nicolae a împlinit vîrsta de 16 ani, a plecat să studieze la Şcoala din Smirna, unde l-a avut ca îndrumător pe Ierotei Voulismas, reorganizator al acestei şcoli. A rămas în Smirna timp de cinci ani, reuşind să înveţe bine limbile greacă, latină, italiană şi franceză. Totuşi, se pare că a primit primele noţiuni de latină şi italiană în Naxos, unde a avut legături cu călugării catolici[3]. Şi-a aprofundat cunoştinţele de limbi străine la Smirna, unde i-a uimit pe toţi prin ştiinţa sa de carte. În timpul războiului ruso-turc din 1770, flota rusească a atacat localitatea Ceşme, aflată în apropierea Smirnei, flota otomană fiind distrusă. Ca răsbunare armata turcă a început masacrarea creştinilor din Smirna. Din această cauză, Nicolae s-a reîntors în Naxos, unde a devenit ucenic apropiat al mitropolitului Antim Vardis al Paronaxiei. În timpul cît a stat în Naxos s-a împrietenit cu trei monahi de la Sfîntul Munte Athos, luînd cunoştinţă cu modelul de vieţuire aghioritic. Cei trei călugări Grigore, Nifon şi Arsenie[4] i-au arătat felul de vieţuire monahală care presupunea asceză, rugăciune, dar şi o continua pregătire intelectuală prin aprofundarea literaturii teologice. La o dată pe care n-o cunoaştem a plecat în insula Hidra, unde l-a întîlnit pe mitropolitul Macarie Nottara al Corintului. Prin viaţa sa, acest mitropolit a ajuns o pildă vie pentru credincioşi, mai ales pentru cei din Chios, unde şi-a trăit ultimii ani de viaţă. Tot la Hidra, Nicodim l-a întîlnit şi pe bătrînul Silvestru de Cezareea, de la care a primit îndrumări pentru a ajunge la o viaţă duhovnicească plină de virtuţi. Călugării pe care i-a întîlnit în Naxos, dar şi Silvestru din Hidra, erau practicanţi ai isihasmului. Ei l-au introdus pe tînărul ucenic în viaţa ascetică, în dragostea şi devotamentul faţă de Hristos[5]. În 1775, cu scrisori de recomandare de la Silvestru, Nicodim, după o trecere prin Naxos, s-a îndreptat pentru totdeauna spre Sfîntul Munte Athos. A renunţat la viaţa lumească, stabilindu-se la Mănăstirea Dionisiou.

În 1777, după spusele biografului său Eftimie, a sosit la Karyes mitropolitul Macarie Nottara al Corintului, care a fost găzduit la chilia Sfîntul Anton de către un compatriot al său, bătrînul David. În timpul şederii sale la Athos, l-a chemat pe Nicodim cerîndu-i să revizuiască Filocalia, o lucrare care va deveni îndrumar de referinţă pentru cei care căutau o viaţă ascetică[6]. În momentul tipăririi acestei lucrări a alcătuit prefaţa şi notele cu trimiteri la Sfinţii Părinţi. Astfel, cititul, scrisul şi învăţătura au devint ocupaţiile sale zilnice. Studia cărţile din bibliotecile mănăstirilor athonite, pe unele dintre ele făcînd chiar însemnări. Astfel, pe un *Codex* din secolul al XV-lea conţinînd lucrările Sfîntului Dionisie Areopagitul se poate citi: „Am citit această slăvită carte plină de dogme sacre şi mistice ale Sfîntului Duh”[7]. Pentru a-şi asigura traiul zilnic, se ocupa cu copierea de manuscrise. În Sfîntul Munte a fost nevoit să locuiască la mai multe schituri, devenind astfel cunoscut comunităţilor monahale şi recunoscut ca reprezentant al tradiţiei şi vieţii ascetic. Ca apreciere a primit şi atributul de „Aghioritul”. Nicodim a încetat din viaţă la 14 iulie 1809, în chilia fraţilor Scurteos[8] de la Karyes, stavropighie a Mănăstirii Lavra. Deşi a locuit la Sfîntul Munte, Nicodim a ţinut corespondenţă cu mai mulţi învăţaţi ai timpului său, în special cu Athanasios Parios şi cu patriarhul ecumenic Grigorie al V-lea[9].

Fiind acuzat de greşeli dogmatice de către unii călugări de la Sfîntul Munte, Sfîntul Nicodim Aghioritul a alcătuit *Ομολογία πίστεως*, o mărturisire de credinţă prin care răspundea calomniilor aduse. Această mărturisire a văzut lumina tiparului la Veneţia, în anul 1819, în tipografia lui Panos Theodorios din Ianina. La 13 iulie 1807, egumenii celor 20 de mănăstiri

[3] Dimitrie V. Economidis, „Nicodim Aghioritul”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1941, nr.1-2, pp. 53-54.
[4] Θρησκευτικήκαί ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. IX, Atena, 1966, p. 499.
[5] George S. Bebis, „St. Nicodemos the Hagiorite”, în *Post-bizantine ecclesiastical personalities*, Holly Cross Orthodox Press, Brooklin, Massachusetts, 1978, p. 3.
[6] V. Grumel, „Nicodim l'Agiorite”, în *Dictionnaire de théologie catholique*, tom.11, Paris, 1931, p. 487.
[7] Th. Dionisiatos,Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτες, p. 90.
[8] Dimitrie V. Economidis, „Nicodim Aghioritul”, p. 60.
[9] Θρησκευτικήκαί ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. IX, p. 499.

BDD-A30478 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:05:35 UTC)

din Muntele Athos i-au recunoscut lui Nicodim, printr-o scrisoare, credinţa sa curat ortodoxă[10].

În scrierile sale, ca un răspuns la influenţele occidentale, a susţinut necesitatea studierii Sfintei Scripturi ca sursă a înţelepciunii umane. Astfel, avea să scrie: „Sfînta Scriptură este Sfînta Învăţătură care ne face mult mai educaţi decît toţi filosofii, mult mai înţelepţi decît toţi moraliştii şi teoreticienii politici şi totodată ne transformă din omul carnal, natural, nenorocit, în omul spiritual, sfînt şi binecuvîntat”[11].

În toată teologia sa, Sfîntul Nicodim a susţinut necesitatea studierii operelor Sfinţilor Părinţi, şi urmarea în teologie a unei linii tradiţionaliste, care să păstreze acurateţea dogmatică şi morală. Totodată, prin lucrarea sa *Filocalia*, a încercat să introducă în viaţa creştinului ideea de desăvîrşire, susţinînd necesitatea rugăciunii minţii pentru a ajunge la „theosis” cu ajutorul energiilor divine şi iluminarea Sfîntului Duh. Datorită impactului său, *Filocalia* va fi tradusă imediat în limba slavă de către Sfîntul Paisie Velicicovschi. Ideile sale teologice şi sociale urmează linia Sfinţilor Simeon Noul Teolog şi Grigorie Palama. Nicodim este autorul unei lucrări dedicate personalităţii lui Grigorie Palama, în care face prima încercare de comentare a doctrine ortodoxe apărată de marele isihast. Această lucrare, trimisă tipografiei fraţilor Puliou din Viena, în anul 1797, s-a pierdut în timpul percheziţiei efectuate de poliţia austriacă în urma tipăririi de către Rigas a cunoscutului său manifest revoluţionar. Prin lucrarea *Războiul nevăzut*, Sfîntul Nicodim introduce cultura teologică occidentală în mistica orientală. Totuşi, această lucrare păstrează un conţinut pur ortodox.

Lui Nicodim i se datorează şi publicarea *Pidalionului*, colecţie de canoane ortodoxe care a devenit normă pentru Biserica Ortodoxă. Prin aceste lucrări, Nicodim se remarcă ca un continuator al credinţei şi trăirii mistice, pregătind în teologie o direcţie care va fi aprofundată de urmaşii săi[12]. Prin gîndirea şi opera sa, Sfîntul Nicodim nu este un umanist, ci un traditionalist ortodox. Umaniştii greci influenţaţi de umanismul european al acelor vremuri şi care au promovat prin gîndirea lor o viziune pro-occidentală au fost Athanasios Psalidis, Lambru Fotiade, Evghenios Vulgaris şi Adamantios Korais. Nicodim a urmat însă linia trasată de Athanasios Parios, Cosma din Etolia şi Macarie Nottara, aceia care au pus accentual pe zidirea sufletească a poporului grec în limitele gîndirii teologice ortodoxe şi în adversitate faţă de modernismul iluminismului francez. Adeseori şi-a arătat dragostea faţă de poporul său, care se găsea sub asuprirea otomană, sperînd că va veni şi ziua libertăţii. El ştie însă că libertatea naţiunii depinde de libertatea spirituală şi că de aceea poporul trebuie să fie pregătit pentru timpul libertăţii, pentru a şti să o folosească cît mai bine. În lucrarea sa *Noul Martirologiu*, aduce laudă sfinţilor martiri care au refuzat să se supună asupritorilor. De aceea, schimbarea credinţei (*αλλαξοπιστία*) este considerată un mare păcat. În cadrul disputelor teologice din vremea sa a urmat linia trasată de Hristofor de Arta, Macarie Nottara, Agapios de Cipru, Neofit Kafsokalavitul şi Athanasios Parios. S-a opus inovaţiilor teologice promovate de Theodoret de Ianina şi Visarion de Rapsanea.

Activitatea teologică şi trăirea spirituală din centrele monahale din Sfîntul Munte au menţinut treaz sentimentul apartenenţei popoarelor ortodoxe la o cultură comună. Monahismul răsăritean a atenuat impactul ideologiilor apusene asupra societăţii orientale din secolul al XVIII-lea. Spre jumătatea acestui secol, spiritualitatea neogreacă traversa o nouă fază. În această redeşteptare religioasă s-a consumat şi disputa *colivarilor*. Călugării athoniţi au pus în discuţie dacă aducerea de colive pentru pomenirea morţilor ar trebui să fie făcută numai sîmbăta sau dacă nu s-ar putea săvîrşi şi duminica. În jurul anului 1754, în schitul Sfînta Ana din Muntele Athos, a început construcţia unei noi biserici, dat fiind numărul sporit

[10] Dimitrie V. Economidis, „Nicodim Aghioritul”, p. 61.
[11] Constantin Cavarnos, *Nicodemos the Hagiorite*, Belmont, Massachusetts, 1974, p. 123; Constantin Cavarnos, *Sfântul Nicodim Aghioritul*, trad. de Paul Bălan, Edit. Doxologia, Iaşi, 2011.
[12] Steven Runciman, *The Great Church în Captivity*, Cambridge, 1968, p. 158.

BDD-A30478 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:05:35 UTC)

de monahi şi pelerini pentru care biserică veche era prea mică. Odată cu afluxul daniilor a crescut proporţional şi lista numelor defuncţilor care trebuiau pomeniţi public la parastasele celebrate în toate sîmbetele cu ofrande de colivă şi cu reuniunea întregii comunităţi monahale în paraclisul cimitirului, unde se săvîrşea Dumnezeiasca Liturghie. Colivele se binecuvîntau prima dată vineri seara, după vecernie, şi a doua oară sîmbătă dimineaţa, la sfîrşitul Liturghiei. Astfel de comemorări se celebrau nu numai în marile mănăstiri, ci şi în schituri şi sihastrii. Sîmbăta era şi ziua în care monahii îşi duceau produsele manufacturate la piaţa din Karyes pentru a le vinde, cumpărînd în schimb cele de trebuinţă vieţuirii. Nereuşind însă să coboare în timp la Karyes din pricina lungimii serviciului funebru şi a lungului drum de străbătut, cineva s-a gîndit că ar fi bine ca serviciul funebru de sîmbăta să fie mutat duminica după Sfînta Liturghie, ţinînd seama şi de faptul că lucrările de construcţie la noua biserică se putea face astfel şi sîmbăta. Încercarea de inovaţie liturgică a generat condamnări aprinse din partea unor monahi, producînd în întregul Athos o adevărată revoltă. Primul care a formulat acuzaţii a fost Neofit Kavsocalivitul (1713-1784), renumitul profesor de la Academia athonită. Prin noua practică se considera că se lua duminicii caracterul sărbătoresc, simbol al Învierii Domnului. Caracterul de jale şi de tînguire propriu comemorării defuncţilor nu aducea duminicii adevărata cinstire. Lui Neofit i s-au alăturat colegii săi, profesorii Atanasie din Paros, Hristofor din Arta, Agapie din Cipru, Iacob din Peloponez şi un anume Paisie, pustnic caligraf care a difuzat opiniile lui Neofit. Călugării de la Schitul Sfînta Ana au replicat reproşîndu-i originea iudaică şi învinuindu-l de nostalgie după practicile iudaice în scopul respectării odihnei de sîmbătă[13]. Condamnările au făcut viaţă grea colivarilor, care au părăsit în mare număr Sfîntul Munte refugiindu-se mai cu seamă în insulele greceşti. Cele două partide care se înfruntau, cea a tradiţionaliştilor şi cea a inovatorilor, îşi aduceau acuzaţii grave.

Înainte să fi izbucnit controversa colivelor, se ivise o altă dispută: controversata învăţătură despre deasa împărtăşire cu Sfînta Euharistie, Trupul şi Sîngele Domnului. Ancoraţi în tradiţie, colivarii susţineau că monahii şi credincioşii ar trebui să se apropie mai des de Sfînta Euharistie, după exemplul primelor secole creştine. Adversarii însă, legaţi de practicile ultimelor secole care permiteu accesul la Împărtăşanie numai o dată sau de două ori pe an sau chiar şi mai rar, au văzut în poziţia colivarilor o ofensă adusă tradiţiilor, o interpretare subiectivă a canoanelor bisericeşti şi un dispreţ la adresa Dumnezeieştilor Taine. În speranţa calmarii spiritelor s-a făcut apel la autoritatea patriarhului ecumenic. În iulie 1772, patriarhul Teodosie al II-lea (1796-1773), cu aprobarea Sfîntului Sinod şi a patriarhului Sofronie al Ierusalimului, a intervenit cu toată autoritatea sa pentru a stăvilii disputele. În ce priveşte comemorarea defuncţilor, s-a stabilit astfel: „Cei ce săvîrşesc pomenirea celor adormiţi sîmbăta fac bine, iar cei care o săvîrşesc duminica nu sunt vrednici de osîndă, întrucît aduc lui Dumnezeu nu cîntări de tînguire, ci de cerere pentru mîntuirea celor adormiţi şi săvîrşesc slujba pomenind învierea cea de obşte, cum de altfel e obiceiul şi în bisericile din cetăţi, şi anume de a săvîrşi pomenirea celor adormiţi duminica din pricina adunărilor creştinilor ce se strîng atunci”. În ce priveşte chestiunea desei Împărtăşanii, s-a hotărît: „Cît priveşte apropierea mai mult sau mai puţin deasă de Împărtăşirea cu Preacuratele Taine, spunem că aceasta nu ţine de timp, ci mai degrabă că e necesară o cuvenită pregătire prin dumnezeiasca pocăinţă şi Spovedanie. Creştinii din primele timpuri ale Bisericii se apropiau de Împărtăşirea Dumnezeieştilor Taine în fiecare duminică, dar cei ce le-au urmat se apropiau după ce se pregăteau o perioadă de patruzeci de zile. De aceea fiecare, dacă se simte vrednic, să se măsoare cu cei dintîi, iar dacă nu cu cei din urmă, fiindcă şi acesta e un lucru foarte bun. Nu suntem în neştiinţă că în vremurile din urmă s-au ivit bărbaţi virtuoşi, în stare să postească toată săptămîna şi aşa gata să se împărtăşească cu

[13] Knos B., *L'istoire de la literature neo-grecque. La periode jusqu'en 1821*, Stockholm, 1963, pp. 528-529.

BDD-A30478 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:05:35 UTC)

Preacuratele Taine în fiecare săptămînă, dar aşa cum spune Apostolul:„Să se cerceteze fiecare pe sine însuşi şi doar aşa să mănînce din această Pîine şi să bea din acest Pahar»(I Cor. 2, 28)”[14].

Într-o scrisoare, din 1773, patriarhul i-a îndemnat pe monahi să înceteze cu ostilităţile, dar sfatul său n-a fost ascultat. Le-a trimis o a treia scrisoare, prin care a precizat legislaţia canonică care trebuia urmată şi care stabilea că toate pomenirile morţilor se puteau celebra în oricare zi a săptămînii şi toţi monahii schitului sau chiliilor trebuiau să se conformeze obiceiului mănăstirilor suverane de care depindeau. Între timp, delegaţii ambelor partide se succedau pe culoarele reşedinţei patriarhale din Constantinopol, încercînd să smulgă sentinţe favorabile. Firește, în acest fel, controversa a trecut dincolo de hotarele Athosului propagandu-se pînă în Tessalia, în Epir, în Peloponez şi în insulele greceşti. În cele din urmă s-a ajuns la întrunirea în 1774 a unui sobor în mănăstirea athonita Cutlumuş, sub preşedinţia ex-patriarhului Chiril al II-lea al Constantinopolului, şi cu participarea a circa două sute de monahi, cu intenţia de a iniţia un dialog între cele două partide. Colivarii, conduşi atunci de bătăiosul Atanasie din Paros, dîndu-şi seama că vor fi cu siguranţă condamnaţi, au părăsit adunarea şi cînd au văzut că membrii soborului celebrau pomenirea defuncţilor în zi de duminică, i-au acuzat că fac acest lucru din spirit pătimaş. Protestele şi condamarile ambelor partide au sfîrşit din nou pe masa patriarhului ecumenic Sofronie al II-lea (1774-1780). Dispută a devenit şi mai aspră, ducînd de data aceasta la o severă sancţiune canonică făcută de sinodului constantinopolian din 1776, în favoarea partidei inovatorilor. Capii partidei lui Nifon au fost reduşi la starea de laici şi excomunicaţi ca încăpăţînaţi şi orgolioşi, instigatori şi promotori ai certurilor teologice.

Dacă în concepţia lor cu privire la apărare tradiţiei, colivarii se mîndresc cu o serie de personalităţi eminente cum ar fi Neofit Kavsocalivitul, Atanasie din Paros, Hristofor din Arta şi alţii, cu o bună formaţie culturală şi teologică, toţi aceşti „dascăli” de faimă şi persoane demne de cea mai mare stimă, anticolivarii nu sunt mai prejos. În rîndurile lor militau elemente de tot respectul, eminenţi savanţi şi profesori cu o viaţă monahală demnă de onoruri maxime, ca de exemplu, un Teodoret din Ianina, egumen şi restaurator al mănăstirii athonite Esfigmenu şi apoi pustnic lîngă Marea Lavră, asiduu cititor al biblotecilor athonite şi primul istoric al Athosului, sau un Visarion din Rapsanea, elev al lui Vulgaris, profesor la Constantinopol şi apoi monah la Nea Sketi din Athos, apreciat cunoscător al chestiunilor bisericeşti, pînă acolo încît a fost ales ca purtător de cuvînt al mişcării colivarilor pe lîngă patriarhul din Constantinopol.

Partida colivarilor, din care făcea parte şi Sfîntul Nicodim, ar putea fi definită drept o mişcare spirituală caracterizată de efortul unei întoarceri la spiritul creştin şi patristic autentic, solid ancorat în principiul fidelităţii faţă de Sfînta Tradiţie redescoperită prin intermediul studiului Sfinţilor Părinţii şi al canoanelor Bisericii. Între colivari s-a înfiripat reevaluarea liturgică şi sacramentala a „Tradiţiei”, chiar a diferitelor „tradiţii” particulare suprapuse de-a lungul secolelor peste adevăratul fond sacramental. Practica ascetică isihastă reînnoită condensează ca într-o sinteză întreaga viziune dogmatică şi mistică a tradiţiei spirituale răsăritene. Toţi aceşti fermenţi lucrau pentru o înnoire a vieţii monahale şi tindeau să cuprindă întregul mediu bisericesc, dată fiind situaţia din epocă, în care se simţea mult urgenţa unei înnoiri intelectuale şi spirituale a naţiunii greceşti. Aceste idealuri nu erau trăite doar pe un plan pur individual sau monahal, erau percepute ca un patrimoniu comun al credinţei, al Bisericii, al poporului, şi de aceea erau asumate ca unele coextensibile la întreaga Biserică. O spiritualitate monahală, întemeiată pe practici culturale şi morale exterioare, nu mai putea da un răspuns satisfăcător crizei intelectuale şi morale care pusese stăpînire pe

[14] Elia Cittero, *Nicodim Aghioritul. Personalitatea - opera - învăţătura ascetică şi mistică*, trad. Maria -Cornelia şi diac. Ioan I. Ică jr., Edit. Deisis, Sibiu, 2001.

BDD-A30478 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:05:35 UTC)

lumea ortodoxă greacă în ansamblul ei. Mişcarea colivarilor propunea aşadar, o interiorizare şi o înălţare a credinţei, o viaţă religioasă personală mai conştientă, cu un recurs la izvoarele Tradiţiei ortodoxe. Colivarii făceau ca Biserica să redescopere profunzimile nebănuite ale vieţii spirituale şi liturgice oferindu-i-le ca o armă în stare să înfrunte criza morală şi intelectuală a epocii, deşi nu întotdeauna Biserica oficială a ştiut să înţeleagă acest mesaj şi să se servească de armele puse la dispoziţia ei.

La începutul secolului al XVII-lea, în cîmpul teologic a renăscut interesul pentru fundamentele dogmatice ale isihasmului. În 1696 a avut loc disputa dintre Visarion Makris şi Gheorghe Sugduris, doi profesori de la Şcoala din Ianina, cu privire la distincţia reală sau mentală dintre fiinţa şi energiile din Dumnezeu, cu reafirmarea cunoscutei poziţii a Sfîntului Grigorie Palama. Se arăta un interes înnoit pentru Sfîntul Grigore Palama şi problemele teologice şi duhovniceşti propovăduite de el, astfel încît s-a putut vorbi de existenţa unor „cercuri isihaste" în Ianina. De aceste dialoguri teologice era legat şi patriarhul Dositei al Ierusalimului, un înfocat susţinător al întoarcerii la teologia Părinţilor Bisericii şi unul dintre primii editori de texte isihaste. Lui i se datorează proiectul, nerealizat însă, al editării operelor Sfîntului Grigorie Palama, lucrare pe care Sfîntul Nicodim o va duce apoi la bun sfîrşit, fără a reuşi însă nici el să o publice. La Ianina isihasmul era în esenţă unul cultural. Se realiza o sinteză între tradiţia teologică a Părinţilor Bisericii şi isihasmului palamit cu studiile umaniste. Deşi, în ce priveşte practica virtuţilor erau atraşi de idealul spiritual isihast, nu erau acceptate condiţiile ascetice tradiţionale pentru practicarea lor. Adepţii neoisihasmului trăiau în oraş, cu complexitatea relaţiilor sociale pe care le implica oraşul şi şcoala din acele vremuri, unde se învăţau şi ştiinţele şi filozofia, scopul urmărit fiind reconstrucţia intelectuală a Greciei. Uneori tradiţionalişti colivari, adversari ai modernităţii, au fost acuzaţi de inovaţii şi de subminarea tradiţiilor. E cazul disputei despre Împărtăşania necontenită, unde colivarii, care susţineau necesitatea unei mai mari frecvenţe a Cuminecării euharistice, au fost etichetaţi drept inovatori. Erau învinuiţi că au introdus interpretări arbitrare şi evaluări eronate ale tradiţiilor ortodoxe. De exemplu, colivarii sugerau revenirea la recitirea cu voce tare de către săvîrşitor a rugăciunilor preotului de la Dumnezeiasca Liturghie, la deasa cuminecare a credincioşilor, la celebrarea vesperală a Liturghiei Darurilor mai înainte sfinţite, toate practici care de multe secole căzuseră în uitare sau desuetudine. Inovaţiile colivarilor priveau mediul liturgic şi îndeosebi participarea activă a credincioşilor la Sfintele Taine.

Intervenţia Patriarhiei Ecumenice în dispute n-a reuşit să potolească disensiunile, dar a furnizat principiul echilibrului, care va birui în cele din urmă prin aprecierea activităţii spirituale a colivarilor, recunoaşterea forţei înnoirii, dar fără a accepta revendicările lor în planul canoanelor bisericeşti.

Operei iniţiate de Nicodim Aghioritul i se va alătura şi Nichifor de Chios[15], a cărui primă lucrare se referă la Sfîntul Nicolae din Chios, care suferise martiriul în 1754. Această lucrare a fost integrată în *Noul Martirologiu* din 1799, copiat de Sfîntul Macarie, dar completat şi editat de Sfîntul Nicodim Aghioritul. Se ştie că în 1805, la îndrumarea Sfîntului Macarie, Nichifor a completat şi republicat *Noul Limonariu*, o carte monumentală conţinînd vieţile şi slujbele închinate unor sfinţi, mai ales martiri[16], îmbunătăţind capitolele referitoare la Sfînta Matrona şi Sfîntul Gherasim cel Nou de Kefalonia. Prin lucrările amintite, Sfîntul Nichifor a devenit un scriitor hagiografic, apropiindu-se de Athanasios din Paros, cel mai prolific scriitor în acest domeniu. Prin vieţile lor, Sfîntul Macarie şi Athanasios Parios i-au servit lui Nichifor ca exemplu de moralitate creştină, acesta urmîndu-i pe cei doi în gîndirea teologică şi în cele referitoare la modul profund creştin de vieţuire în societate.

[15] Constantin Cavarnos, „St. Nikephoros of Chios", în *Post-byzantine ecclesiastical personalities*, Massachusetts, 1978, pp. 19-20.
[16] Constantin Cavarnos, „St. Nikephoros of Chios", p. 21.

BDD-A30478 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:05:35 UTC)

În Ţările Romane preţuirea Sfîntului Nicodim Aghioritul s-a arătat prin traducerea şi publicarea unei mari părţi din opera sa. Prezenţa operei Sfîntului Nicodim Aghioritul în literatura şi spiritualitatea ortodoxă românească la scurtă vreme după trecerea sa la cele veşnice este dovada certă a faptului că opera sa a influenţat modul de gîndire ortodox şi că întreaga sa activitate era cunoscută chiar din timpul vieţii sale. Vom prezenta cîteva date despre circulaţia lucrărilor sale în Biserica Ortodoxă din Ţările Romane, evidenţiind preţuirea şi aprecierea deosebită de care s-au bucurat aceste opere. În anul 1826, a fost tradusă lucrarea *Carte sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simţuri*, care s-a tipărit la Mănăstirea Neamţ. Cartea a apărut cu binecuvîntarea mitropolitului Veniamin Costache al Moldovei, în zilele domnitorului Ioan Alexandru Sturdza. Autorul ei, Sfîntul Nicodim, este pomenit pe prima pagină a lucrării: „alcătuită de prea învăţatul dascăl al Bisericii Răsăritului kyr Nicodim monahul din Sfîntul Munte”[17]. În ediţia aceasta nu este menţionat traducătorul, însă ştim bine ca în vremea aceea la Mănăstirea Neamţ vieţuiau călugări care cunoşteau bine limba greacă. În acelaşi an, tot la tipografia de la Mănăstirea Neamţ, a apărut traducerea unei alte lucrări a Sfîntului Nicodim, intitulată: *Carte de suflet prea folositoare ce se numeşte nevăzutul razboiu.* Cartea s-a tipărit cu binecuvîntarea mitropolitului Veniamin Costache şi tot pe timpul domnitorului Ioan Alexandru Sturdza. În anul 1837, s-a tipărit la Bucureşti o altă lucrare a Sfîntului Nicodim intitulata *Hristoitia* (Bunul moral al creştinilor)[18], traducerea românească fiind făcută de monahii Ioan şi Antonie. Aceste trei cărţi au o valoare deosebită pentru viaţa duhovnicească, iar cei care le-au tradus în româneşte au avut în vedere acest lucru în mod direct, încercînd ca prin învăţăturile cuprinse în ele, să promoveze principiile înalte ale vieţii morale duhovniceşti, pentru a-l ajuta pe om în lupta contra păcatului şi pentru dobîndirea harului lui Dumnezeu şi unirea cu El prin fapte bune şi prin rugăciune. Aceste cărţi cuprind învăţături despre scopul vieţii noastre pe pămînt şi rolul cultului religios în viaţa creştină.

Pidalionul a fost tradus în româneşte după ediţia de la Lipsca din 1800, de către mitropolitul cărturar al Moldovei, Veniamin Costache, fiind tipărit la tipografia de la Mănăstirea Neamţ, în 1844[19]. Traducerea a fost revizută de Neofit Scriban şi tipărită cu cheltuiala stareţului Neonil de la Neamţ. Andrei Şaguna zicea despre acestă traducere: „La vremea apariţiei ei, aceasta traducere a fost destul de utilă şi multă vreme a folosit ca manual de învăţătură pentru clerici şi teologi, în cunoaşterea canoanelor. Astăzi însă, cartea este greu de găsit, dar şi greu de realizat, deoarece este tipărită cu litere chirilice”[20]. Mai tîrziu, mitropolitul Andrei Şaguna a tipărit o lucrare personală, care este de fapt o prelucrare a traducerii romaneşti a *Pidalionului,* pe care a publicat-o la Sibiu, în anul 1871, sub titlul *Manual de canoane cu comentarii.*

Exomologhitarion-ul sau *Cartea foarte folositoare de suflet.* În anul 1827, a apărut cea de a treia ediţie românească a acestei lucrări, iar în anul 1898, cea de a cincea. Deşi este o carte veche, tipărită de multă vreme, ea cuprinde totuşi un material cu sfaturi şi informaţii foarte utile pentru preoţii duhovnici în administrarea cu eficientă a Tainei Sfintei Spovedanii.

O altă traducere din opera Sfîntului Nicodim o constituie şi cartea cunoscută sub numele de *Apanthisma,* tipărită la Mănăstirea Neamţ în anul 1827. Cartea a fost tradusă după *Evhologhionul* apărut la Constantinopol în 1799. Traducătorul cărţii a rămas necunoscut şi cunoaştem doar numele tipografului: Gherontie Ieromonahul. Şi această carte s-a tipărit cu

[17] Konstantinos Karaisaridis, *Viaţa şi opera Sfântului Nicodim Aghioritul*, Edit. Anastasia, Bucureşti, 2000, p. 205.
[18] Vezi D. Russo, „Carţi de buna cuviinţă în limba gracă şi română”, în *Studii Critice*, Bucureşti, 1910, p. 4; N. Cartojan, *Cărţile populare în literature românească*, vol. II, Bucureşti, 1938, pp. 233-234.
[19] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Edit. Trinitas, Iaşi, 2008, p. 17.
[20] Nicodim Milaş, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, însoţite de comentariu*, vol.I, partea I, traducere de Uroş Kovincici şi Nicolae Popovici, Arad, 1930, p. 126.

BDD-A30478 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:05:35 UTC)

binecuvîntarea mitropolitului Veniamin Costache al Moldovei, pe vremea voievodului Ioan Alexandru Sturdza.

Între anii 1904-1906 a apărut la Bucureşti, în trei volume, opera intitulata *Tîlcuire la cele 14 epistole al slăvitului Apostol Pavel,* tradusă de mitropolitul Veniamin Costache. Legată de Ţările Romane este şi lucrarea intitulata *Carte de mult folos sufletesc despre necontenită împărtăşire cu Preacuratele Taine ale lui Hristos*, scrisă de monahul Neofit Kavsocalivitis, în Braşov, şi atribuită multă vreme lui Nicodim. După cum se ştie, Nicodim a fost cel care a definitivat în greceşte forma *Filocaliei,* vastă şi nepreţuită operă de spiritualitate ortodoxă. A doua ediţie grecească a Sfîntului Nicodim a servit şi pentru traducerea românească a *Filocaliei* făcută de părintele Dumitru Stăniloae.

Operele principale ale Sfîntului Nicodim s-au bucurat de multă preţuire şi au constituit un izvor nepreţuit pentru sporirea evlaviei şi pentru îmbunătăţirea trăirii creştine ortodoxe potrivit adevăratelor principii morale propovăduite de Biserică. Trebuie să menţionăm că pe lîngă traducerile de mai sus, o mare parte din opera lui Sfîntului Nicodim a circulat şi în greceşte, avînd în vedere că, în trecut, cunoscătorii de limba greacă, cititori ai originalelor acestor lucrări, erau mult mai numeroşi. Putem afirma că Sfîntul Nicodim Aghioritul, prin lucrările şi gîndirea sa teologică, a reprezentat o prezenţă vie în viaţa Bisericii Ortodoxe din Ţările Romane, contribuind la progresul spiritual din această parte a Ortodoxiei ecumenice. Această contribuţie se înscrie în curentul marilor idei şi valori care au legat întotdeauna Bisericile Ortodoxe surori.

Pe lîngă realizările culturale ale Sfîntului Nicodim Aghioritul îi putem aminti şi pe alţi contemporani cu reale împliniri spirituale. Athanasios din Paros (1721-1813), a rămas în cultura teologică drept acela care şi-a dedicat întreaga sa viaţă studiului vieţilor sfinţilor şi alcătuirii sinaxarelor. A fost unul dintre cei mai înverşunaţi adversari ai Occidentului şi iluminismului european[21]. A studiat la Şcoala din Smirna, sub îndrumarea cunoscutului profesor Ierotei Dendrinos, iar după terminarea studiilor şi-a continuat pregătirea la Academia athonită, unde a avut profesori renumiţi care au contribuit la formarea sa ca teolog şi literat. L-a avut ca profesor de gramatică pe Neofit Kafsokalavitul şi ca profesor de filosofie pe cel mai renumit teolog al vremii, Evghenios Vulgaris[22]. După terminarea studiilor, pînă la sfîrşitul vieţii sale, s-a îndeletnicit cu activitatea didactică şi cu scrierea unor cărţi. Şi-a început activitatea didactică la Salonic, pentru ca din 1760 să activeze la Corfu, în cunoscuta şcoală a lui Nichifor Theotokis, unde a predat filosofie, fizică şi retorică. După o scurtă întoarcere la Salonic, în urma incursiunii navale conduse de amiralul rus Orlov (1770), s-a refugiat la Athos, unde a devenit director al Academiei athonite (1771). În timpul şederii sale la Sfîntul Munte a fost hirotonit preot de către Sfîntul Macarie Nottara[23]. În disputele teologice de aici s-a alăturat Sfîntului Nicodim Aghioritul şi, prin el, liniei tradiţionaliste a teologiei ortodoxe. A predat după aceea la o şcoală din Salonic, pentru ca în urma unor neînţelegeri cu Patriarhia ecumenică, să fie caterisit de către Sofronie al II-lea. Caterisirea sa a fost însă anulată de următorul patriarh, Gavriil al IV-lea. Din 1780 şi pînă la sfîrşitul vieţii sale (1813)[24], Atanasie a activat la şcoala din Chios, o perioadă chiar ca director al acesteia. A luptat cu înverşunare împotriva ideilor promovate de iluminismul european, devenind un adversar al moderniştilor greci, al patriarhului ecumenic, precum şi al cunoscutului iluminist Adamantios Korais. Şi-a trăit ultimele zile ale vieţii sale la Mănăstirea „Sfîntul Grigorie" din Chios, rămînînd în istoria Greciei ca cel mai de seamă intelectual după Evghenios Vulgaris.

[21] Gergios D. Metallinos, „Αθανάσιος Πάριος (1721-1813)", în *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής,* Atena, 1995, p. 293.
[22]Gergios D. Metallinos, „Αθανάσιος Πάριος (1721-1813)", p. 293.
[23] Gergios D. Metallinos, „Αθανάσιος Πάριος (1721-1813)", p. 294.
[24] Gergios D. Metallinos, „Αθανάσιος Πάριος (1721-1813)", p. 295.

BDD-A30478 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:05:35 UTC)

Este un simbol al profesorului grec din timpul ocupaţiei otomane. Opera lui Atanasie se află la confluenţa dintre teologia lui Evghenie Vulgaris şi mistica Sfîntului Nicodim Aghioritul.

Monahismul grecesc din secolul al XVIII-le a adus o renaştere morală şi spirituală a poporului, păstrînd o linie a tradiţiei şi producînd un nou elan cultural. Cel mai cunoscut dintre aceşti monahi este Cosma din Etolia (1714-1779), un martir cu o remarcabilă influenţă asupra poporului. A primit de la patriarhul ecumenic Serafim al II-lea (1757-1761) misiunea de apostol al Ortodoxiei şi al învăţămîntului public[25]. A contribuit la o adevărată renaştere a învăţămîntului prin înfiinţarea de şcoli, dar i-a îndemnat pe toţi credincioşii care îi ascultau predicile să practice rugăciunea lui Iisus, asceza, filantropia şi să-şi trimită copiii la şcoală. Predica sa vie era ancorată în realitatea istorică şi în cea mai autentică tradiţie ortodoxă. Teologia sa, ca de altfel a tuturor monahilor athoniţi cu o trăire isihastă, a pornit de la izvoarele Tradiţiei, fermentul misticii ortodoxe din secolul al XVIII-lea[26].

Studiind activitatea oamenilor de cultură greci, se poate observa un paradox: pe de-o parte ei acceptă într-o oarecare măsură cultura occidentală, dar doresc să-şi păstreze şi vechile tradiţii religioase. Biserica a contribuit la păstrarea identităţii colective, mai cu seamă prin scriitorii ei bisericeşti care s-au ocupat de prezentarea autenticei vieţuiri creştine, făcînd din vieţile martirilor un instrument care să contribuie la o mişcare politică. Pe de altă parte, ea a acceptat o politizare a structurilor ei datorită încercării de a realiza o simfonie cu statul modern care treptat se coagula. Vieţile neomartirilor au devenit exemple de sacrificiu în lupta antiotomană. Dacă Ortodoxia a ştiut să nu se lase atrasă de universalitate, care ar fi sporit peste măsură autoritatea centrală şi ar fi estompat multiplele legături din micile comunităţi, ea a rezistat mai greu în faţa ispitei naţionale. Păstrarea identităţii naţionale s-a amestecat cu solidarităţile exclusiviste[27].

Dacă scriitori precum Athanasios din Paros, Sfîntul Nichifor de Chios, Adamantios Korais şi Sfîntul Nicodim Aghioritul se preocupă de situaţia culturală a poporului grec, socotind că acesta nu era pregătit pentru a porni lupta de eliberare, nu acelaşi lucru se observă din *Memoriile* urmaşilor lor, Anghelos Gherontas (1785-1862), Neofit Vamvas (1776-1855), Nikolaos Dragoumis (1809-1879), sau în cele ale episcopul Gherman de Patras (1771-1825), care a prezentat cu fidelitate luptele grecilor pentru libertate[28]. Fără a avea un stil literar deosebit, Gherman prezintă în scrierile sale revoluţia elenă, un moment de răscruce în istoria Greciei, avînd o viziune asupra viitorului naţiunii, care depăşeşte cadrul restrîns descris de înaintaşii săi. Dacă pînă la 1821 elementul teologic domină cultura greacă, după aceea îşi face apariţia şi concepţia politico - materialistă asupra societăţii şi a viitorului stat liber.

Patriarhul Grigorie al V-lea, după numele de mirean Grigorie Angelopoulos, a contribuit la renaşterea elenismului şi la eliberarea Greciei[29]. Ca diacon, el a dus în Smirna o activitate de redeşteptare spirituală printr-o susţinută activitate filantropică, prin predici, prin înfiinţarea unei şcoli şi chiar prin propriul său exemplu de călugăr ascet. A tradus şi corectat lucrarea lui Ioan Pittakion referitoare la cuvîntările *Despre preoţie* ale Sf. Ioan Gură de Aur. Fiind patriarh, a refăcut tipografia din Constantinopol şi a tipărit *Etica* Sfîntului Vasile cel Mare, precum şi o exegeză la *Hexaimeron* în limba greaca modernă. Dintre codicii aghioritici

[25] Claudiu Cotan, *Religious Education of the Youth According to the teaching of Saint Pious Neo-Martyr Cosma the Etolian*, în „Educaţia religioasă paradigmă a identităţii naţionale şi dimensiunea culturii europene", Edit. Risoprint, Cluj-Napoca, 2016, pp. 97-105.
[26] Elia Cittero, *Nicodim Aghioritul. Personalitatea - opera - învăţătura ascetică şi mistică*, trad. Maria -Cornelia şi diac. Ioan I. Ică jr., Edit. Deisis, Sibiu, 2001, p. 41.
[27] Alexandru Duţu, „Ideologia naţionalistă şi politizarea Ortodoxiei", în *Altarul Banatului*, Anul VII (1996), nr.7-9, p. 16.
[28] Th. C. Dimaras, *Istoria literaturii neogreceşti*, Edit. pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1968, pp. 324-327.
[29] Θρησκευτικήκαί ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. IV, pp. 738-739.

BDD-A30478 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:05:35 UTC)

tipăriţi merită să fie amintit *Intrarea Maicii Domnului*, o lucrare a Sfîntului Grigorie Palama[30].

Pe patriarhul Grigorie l-a interesat în mod special renaşterea culturală a poporului grec. Pentru acesta s-a îngrijit de o bună pregătire a profesorilor, de organizarea unui sistem şcolar, de tipărirea de cărţi şi înfiinţarea de tipografii. Pentru ca un număr tot mai mare de credincioşi să aibă acces la cultura teologică, a susţinut tipărirea cărţilor într-o limbă cît mai simplă. La sfîrşitul secolului al XVIII-lea, Grecia a cunoscut o perioadă de înflorire economică prin dezvoltarea comerţului şi a transportului naval. Numeroşi greci au ajuns să deţină funcţii de conducere în diferite state europene sau să se afirme pe plan cultural. Cu toate acestea, Biserica Ortodoxă trecea printr-o perioadă grea, caracterizată prin desele schimbări de patriarhi şi prin obstrucţionarea hotărîrilor luate de către aceştia. Datorită acestui fapt, Grigorie al V-lea şi-a îndreptat atenţia asupra situaţiei bisericeşti din interiorul şi din afara Patriarhiei Ecumenice, încercînd să înfiinţeze o bună administraţie şi să înlăture corupţia fanariotă. S-a îngrijit de buna legătură dintre Biserică şi credincioşi, precum şi dintre Biserică şi diferite organisme politice. A interzis hirotonia de preoţi fără şcoală, luînd parte totodată la toate disputele canonice şi teologice referitoare la căsătorie şi la Sfînta Euharistie, la politică şi participarea laicilor la problemele bisericeşti[31]. În ziua de Paşti a anului 1821, după Liturghia Învierii, turcii l-au prins, l-au învinuit de uneltire împotriva sultanului, şi i-au cerut să-şi renege credinţa. A fost spînzurat, iar trupul său a fost aruncat în mare, fiind găsit de un marinar şi dus la Odesa, unde a fost îngropat. După 50 de ani, sfintele sale moaştele au fost aşezate în catedrala mitropolitană din Atena. Multe s-au scris despre Grigorie al V-lea, fie lucruri critice, fie laudative: a fost acuzat că nu a crezut în mişcarea revoluţionară, că a încercat să se opună acesteia chiar de la izbucnirea ei. S-a afirmat că moartea sa are mai mult un caracter naţional decît religios. Cu toate acestea, Sfîntul Ierarh Grigorie al V-lea, patriarhul ecumenic al Constantinopolului, a arătat curaj în faţa morţii şi o mărturisire martirică excepţională.

În Grecia liberă s-au afirmat o serie de clerici şi teologi care au contribuit la procesului de consolidare a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Elene. Evenimentele bisericeşti au fost dominate de personalităţi precum Th. Farmakidis[32] (1784-1860), Constantinos Oikonomos[33] (1780-1857) şi Neofit Vamvas[34] (1776-1857). Dificultăţile teologice ivite în sînul noii Biserici autocefale au fost viu dezbătute, în speranţa găsirii celor mai bune căi de întărire a unităţii ortodoxe, a moralităţii poporului grec şi a elanului revoluţionar pentru crearea unui stat care să-i cuprindă pe toţi grecii din Imperiul otoman. Cultura teologică elenă a contribuit mult la formarea unei conştiinţe naţionale, prin ridicarea credinţei ortodoxe la statutul de atribut naţional. Realizările politice din secolul al XIX-lea şi-au avut începuturile în mărturisirile de credinţă ale noeomartirilor care prin sacrificiile lor au redeşteptat sentimentul de jertfă pentru Hristos şi Biserica sa.

Dintre teologii secolului al XVIII-lea, Sfîntul Nicodim Aghioritul a fost cu siguranţă unul dintre cei mai mari şi cu siguranţă cel mai cunoscut apărător al credinţei şi tradiţiilor ortodoxe[35]. Născut într-o perioadă de profunde transformări sociale şi culturale datorate în mare parte iluminismului care se făcea simţit şi în spaţiul ortodox, dar fără să îmbrace

[30]Θρησκευτικήκαί ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. IV, p. 737.
[31]Θρησκευτική καί ηθικήΕγκυκλοπαιδεία, vol. IV, p. 740.
[32]Θρησκευτική καί ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. XI, pp. 999-1004.
[33]Θρησκευτική καί ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. IX, Atena, 1966, pp. 681-685.
[34]Θρησκευτική καί ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. III, Atena, 1963, pp. 577-579.
[35]Ioan Moldoveanu, „Sfântul Nicodim Aghioritul (1749-1809) şi traducerile operelor sale în România - la 195 de la moartea sa", în *Glasul Bisericii*, nr. 9-12, 2004, pp. 300-311.

BDD-A30478 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:05:35 UTC)

aspectele anticlericale care caracterizau deja occidentul european, Nicodim a ştiut să reînvie o tradiţie spirituală aproape uitată - isihasmul. Lucrările teologice care ne-au rămas de la acest mare trăitor şi scriitor ortodox au pătruns în spaţiul românesc foarte devreme. Unele dintre aceste lucrări au fost readuse în atenţia credincioşilor români în ultimii ani. Sfîntul Nicodim Aghioritul nu a fost doar un teolog al vremurilor sale, ci şi un sfînt al tuturor ortodocşilor şi al tuturor vremurilor. Opera sa teologică rămîne actuală, fiind un izvor de inspiraţie în dezbaterilor dogmatice şi morale din zilele noastre.

BIBLIOGRAPHY

Dicţionare şi enciclopedii:
Grumel, V., „Nicodim l'Agiorite", în *Dictionnaire de théologie catholique*, tom.11, Paris, 1931, pp. 487-488.
Θρησκευτική καί ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. III, Atena, 1963, pp. 577-579.
Θρησκευτικήκαί ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. IV, Atena, 1964, pp. 737-740.
Θρησκευτική καί ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. IX, Atena, 1966, pp. 681-685, p.499,
Θρησκευτική καί ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. XI, Atena, 1967, pp. 999-1004.

Cărţi şi studii:
Bebis, S. George, „St. Nicodemos the Hagiorite", în *Post-bizantine ecclesiastical personalities*, Holly Cross Orthodox Press, Brooklin, Massachusetts, 1978, pp. 3-20.
Cartojan, N., *Cărţile populare în literature românească*, vol. II, Bucureşti, 1938.
Cavarnos, Constantin, *Nicodemos the Hagiorite*, Belmont, Massachusetts, 1974.
Cavarnos, Constantin, *Sfîntul Nicodim Aghioritul*, trad. de Paul Bălan, Edit. Doxologia, Iaşi, 2011.
Cavarnos, Constantin, „St. Nikephoros of Chios", în *Post-byzantine ecclesiastical personalities*, Massachusetts, 1978, pp. 19-20.
Cittero, Elia, *Nicodim Aghioritul. Personalitatea - opera - învăţătura ascetică şi mistică*, trad. Maria -Cornelia şi diac. Ioan I. Ică jr., Edit. Deisis, Sibiu, 2001.
Cotan, Claudiu, *Religious Education of the Youth According to the teaching of Saint Pious Neo-Martyr Cosma the Etolian*, în „Educaţia religioasă paradigmă a identităţii naţionale şi dimensiune a culturii europene", Edit. Risoprint, Cluj-Napoca, 2016, pp. 97-105.
Dimaras, C. Th., *Istoria literaturii neogreceşti*, Edit. pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1968.
Dionisiatos, Theoklitos, *Άγιος Νικόδιμος ο Αγιορείτες*, Atena, 1959.
Duţu, Alexandru, „Ideologia naţionalistă şi politizarea Ortodoxiei", în *Altarul Banatului*, Anul VII (1996), nr.7-9, p. 16-22.
Economidis, V. Dimitrie, „Nicodim Aghioritul", în *Biserica Ortodoxă Română*, 1941, nr.1-2, pp. 53-54.
Karaisaridis, Konstantinos, *Viaţa şi opera Sfîntului Nicodim Aghioritul*, Edit. Anastasia, Bucureşti, 2000, p. 205.
Knos, B., *L'istoire de la literature neo-grecque. La periode jusqu'en 1821*, Stockholm, 1963.
Metallinos, D. Gergios, „Αθανάσιος Πάριος (1721-1813)", în *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής,* Atena, 1995, p. 293-295.
Milaş, Nicodim, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, însoţite de comentariu*, vol.I, partea I, traducere de Uroş Kovincici şi Nicolae Popovici, Arad, 1930.
Moldoveanu, Ioan,„Sfîntul Nicodim Aghioritul (1749-1809) şi traducerile operelor sale în România - la 195 de la moartea sa", în *Glasul Bisericii*, nr. 9-12, 2004, pp. 300-311.
Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Edit. Trinitas, Iaşi, 2008.
Runciman, Steven, *The Great Church în Captivity*, Cambridge, 1968.

BDD-A30478 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:05:35 UTC)

Russo, D., „Carţi de buna cuviinţă în limba gracă şi română”, în *Studii Critice*, Bucureşti, 1910, pp. 4-12.

BDD-A30478 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:05:35 UTC)